وشەبەندان و نەوبەهاری ئەحمەدی خانی

لێکۆڵینەوەی : رەئووف ئەحمەد ئالانی

● بەشی دووەم ●

بەفرو بەرف

هەردووکیان بۆ یەك تاکە مەبەستن: «هەڵی بەستوو، وەك لۆکەی سپی، کلووکلوو لە ئاسمانەوە دەبارێتە سەر زەوی».

ئایا کوردی کە جارێك (بەفر) بەکاردەهێنێ‌و جارێکی دی (بەرف) بەکاردەهێنێ، سەر بە لەحن و هەڵگەڕانەوەیەکی فۆنەتیکیە وەك لە- تەرزەو تەزرە - دا، یان هەڵ کشانەوەیەکە بۆ بەرەبەیانی مێژووی وشەکە؟

جارێ بەخۆم ڕەوانابینم بڕیار لەسەر بنجایەتیی هیچ کامیان بدەم بۆ ئەوی دی.

أ- ئەوە ئاشکرایە کە وشەکە نێو کۆی زمانە ئاری‌یەکانە. لەنزیکە زمانی هیندی‌و فارسیش دا بێژەی [بەرف] بە پێچەوانەی [بەفر] جێ گیربووە. ئەوەش لەبەرچاوە کە زاڵەزمانی فارسی لەمێژە خۆی بەدێرینە زمانی کوردی مر کردوە و زەرووئاسا هەڵی مژیوەو بە سەدان وشەی کوردی نەژادی- بەدەستگاو ئاهەنگی خۆی لە کوردی لانەواز کردوە. دەبا ئەوەندە مەرد بین ئەو زەوت کراوانە بەلانەی خۆیان شادبکەینەوەو بە فۆنۆلۆژیی کوردی دەستەمۆیان بکەینەوە.

لەو بارەیەوە نەکوێرە ڕەگەز پەرستانەچ بیردەکەمەوەو نە ئەوەندەش خۆم بە کەم دەزانم کە بڕوام بەهەبوونی خۆم نەمێنێ.. بە ئاشکرا بانگی لێ‌هەڵ دەدەم:

- هەم و خۆم ناکەمە دەرۆزەکەری بەر ئاستانەی هیچ لایەك.

ب- «ڤەفرە» ی ئاوێستا، زادەزمانی دێرینمانەو بەکەمە گۆڕانێکی دەنگ سازی‌یەوە پەلی هاویشتوە؛ کەواتە بۆ بەراوردی ئەم خشتەیە[١٦] :-

کۆمەڵەی یەکەم	کۆمەڵەی دوەم
١- [ڤەفرە] ئاوێستا	١-[ڤەرف] پەهلەوی
٢- ڤەور- بادینان	٢- ڤەرڤە- زازا
٣- وەفر- گۆران.	٣- وەروە- هەورامان
٤- وەورێ- زازا	٤- بەرف-[١٧] بۆتان و هیندی و فارسی
٥- بەور- جاف	
٦- بەفر- سلێمانی‌و موکریان زوربەی شوێنەکان	

پێشەکی :- بەبێ چەندو چوّن ، دەنگ گۆڕکێ لەنێوان [و، ڤ، ف، ب، ە، ا، ێ،] دا ، خۆکردی سەرانسەری زمانی کوردی‌یەو کارێکی ئاسایی‌یە

بەنموونە:

١- بەیەك خستن = پێك خستن/ سلێمانی.

٢- وێك خستن/ موکری.

٣- ڤێك خستن/ شێوەی سەروو. وەك:

«ڤێك خستن ئەحمەدێ خانی

ناڤێ نوبارا بچوکان دانی» ل.خ/ لاپەرە - ٢٩.

٤- ڤرە ڤر، ڤراندن = فرە فر، فراندن: جووڵاندن.

٥- ڤا، ڤادار [زازا]: با، بادار.

٦- هەڵپەرکە = هەڵپەرکێ. شاناخسە = شاناخسێ..

٧- ناو، نێو = ناڤ، نیڤ... هتد.

ئەگەر بۆ باری سەرنجیش بێ، بەیاسای بنکەی دوانە «دوانی» لەبنیادی وشەی ئاریدا، بەرابەر بە سیانە «ثلاثی» لە بنیادی وشەی سامیدا، گەردانێك بەو وشە ئاوێستاییەی لەمەر خۆمان دەکەم و لە روانگەی لێکدراوەوە دەی روانمێ:

أ ـ ڤە = ڤا = وا = با = باد / وشەیەکی مێدییە[18].

بـ فر، فر = رەگی [فران، فراندن]: رانین و پەرش[19] دەبێتە:

بـفر = سیفە: ئاوەڵناوی بەرکار+ پاشگرە ناوی [ە] = ناوی ـ بەفرە = ڤەرە = بەفرە.

بۆ سەلماندنی ئەوەی کە بزوێنی [ە] پاشگری ناوە، نموونەی ئێستا دەخەمە بەرچاو:

ـ کلاو + کوور: ئاوەڵناوی کلاولار + ە = «کلاوکوورە» ناوی جۆرە باڵندەیەکی کلاولارە.

هەروەها [باڵەفرە]: ناوی فەرخە باڵندەی تازە باڵ گرتووە. بەهەمان هاوکێشەی [ڤەفرە] بۆ ناوی [باران] = ڤا = وا = با = باد+ ران/ رەگی ـ رانین = ڤاران، واران، باران. لەگەڵ کەمە گۆرانێك دا.

أ ـ (ڤەور)ی بادینیو (بەور)ی جاف یەك دەقن = بەفر = ڤەفر. بەتێ چوونی پاشگری «ە» هەروەها [وەفر]ی گۆران و [بەفر] ی موکری بەکەمە دەنگ گۆرانێکەوە لەگەڵ تێچوونی پاشگرە ناوەکەدا.

لە [وەورێ] ی زازادا، تەنیا پاشگرەکە شکاوەتەوە بەلارەژێری [ێ] و دەقەکەی پاراستوە.

ب ـ لە کۆمەڵەی دوەمدا، شێوە زازاییو هەورامییەکە، رەوش و سیمای ئاوێستیەکەو پەهلەویەکەیان پێوەدیارە: ڤەرڤە = ڤەرف بەهەمان خۆ پاراستن: وەروە = ڤەرڤە.

هێشتا ئەم دوانە تەواوترن لە پەهلەوییەکە.

لە بۆتانیو هیندیو فارسییەکەدا، تەنیا دەنگی [ڤ] گۆراوە بە /ب/. کۆمەڵەی یەکەم بە هەر شەش دەقەکەوە کارینەکردوەتە سەر گەردان و ساختمانی دەقە ئاوێستاییەکە، ئەوەی رووی داوە دووشتە

١ـ ئاڵو گۆڕێکی ساکار لە برێ دەنگ داو دۆخی پێك هاتنی وشە لێکدراوەکە بە سەلامەتی ماوەتەوە.

٢ـ بەهۆی زۆر بەکارهێنان و خواستی سووك گوتن پاشگرەکەی لێ سواوەتەوە، ئەویش نەك بە تێکرایی؛

شێوە پەهلەوییەکە، هەڵگەراوەیەکی ناچڵی ئاوێستاییەکەیەو بەو دەقەی خۆی بەر یاسای وشەسازیی کوردی ناکەوێ لەوشەی لێکدراودا هەڵ گەرانەوەکەی وەك (مێروو لە و مێلوورە) یە یەکەمیان بریتیە لە (مێروو + لە ی پاشگری گچکە ناو، ناتوانی لە دوەمیان دا بڵێی پێك هاتووە لە: [مێلوو + رە] چونکە شتێك نیە ناوی [مێلوو] بێ.

بەهەر حاڵ ئەم دەقە هەڵگەراوەیە، لە زۆر زمان دا خۆی دارشتوەو زۆر بەکزیو نامووییی لە بۆتانیو هەورامیدا سیمای دیارە.

ئەنجام:

ـ هیچ خەمخۆرێکی کوردی، بەوە رازی نابێ، تەنیا بۆ تاکە مەبەست و واتایەك دەقەوارە وشەی بەیەکداچوو بخاتە زمانی نووسینەوە؛ دوای ئەو هەموو رەتانەو دیمانەبیری «نظری» یە، دەرکەوت کە بێژەی «بەفر» باشتر بنکە مێژووییەکەی پاراستوە.

ـ بەم لێکۆڵینەوەیە دەرکەوت کە زمانی کوردی زۆر دێرینترە لە زمانی فارسیو پاشماوەی ئاوێستای تێدا پارێزراوەترە. بەراوردی ئەو دوو کۆمەڵەیە بەڵگەیەکی زیندوەو رێگەبەستی ئەو بوختانکەرانەیە کە بەچاوی رەمەکیو پاشینەی ئەولاو ئەولا روانیویانەو دەروانن زمانەکەمان. یان دەیانەوێ رەوتی زمانە ئەدەبییەکەمان سەرەولێژ بکەنەوە. دە لێبگەرێن و کەمۆڵەیەك لە

ـ بەفراوەکەی مەولەوی بخوێنەوە:

«گاچون بۆی نەسیم وەرووی شەتاودا

گاچون گوڵ، نەپای چۆڕەی ـ وەفراو ـ دا».

٧ـ «فخذ» رانە (ضرس) ددانە (شفّە) لێڤ (ظهر) پشتە (سرّة) ناڤك (جوف) ناف»

لەوانەیە پێم بڵێن ئەم کابرایە شتی ئاشکرا دەکوتێتەوە؛ ئەوە خەڵکەو دەڵێ [ددان] و خەڵکیشە دەڵێ [دان]... ئەوەش دەزانم کە شێخ مارف نۆدێیی/ ش لە ـ ئەحمەدیـ یەکەیدا [ددان]ی نووسیوە.

چ خانیو چ شێخ مارف زاراوەکەیان بە کامڵی بۆ نووسیوین.. بەڵام ئێمە لە مەیدانی نووسین دا، نەکامڵانە هاتووینەتە دەست؛ چاو بگێرە بە بەرهەمی زۆرینەی نووسەرانمان دا کە

نووسیویانە:

ـ دانسـاز، دان پێـدانـان = اعتـراف ـ هەروەها، دانکەندو دانکردن و...هتد لەلایەن خۆمەوە ئەو کردەوەیە بە گەمەی زمان دەزانم؛ ئاشکـرایـە کە [دان] وەك چاوگەکار، بە مانای شت پێدان و شت بەخشینەو قەدەکەی ـ دا ـ یەو رەگەکەی ـ دەـیە. لەدۆخی نەرێشدا، نەدان ـ ە: دای، دایان، دەدەن، نادەن، بدەن. بەهەمان روخسارە دەنگ، ناوە بۆ دانەوێڵە، وەك دان ـ ی دا بەمریشکەکان. ئەمەیان دەچێتە خانەی رێکەوتە دەنگەوە؛ بە زانستی وشەسازی [دان]ی چاوگ بەرەگ و قەدیەوە گەردان دەکا جا سادە بێ یان ناسادە بێ. [دان] ی بەمانای وشکەتۆو تەنیا بە لکێن و زێدەی دیکەوە وشە دەخاتەوە ساختمانەکەی ناگۆڕی و ئاڵۆزی پەیداناکا.

بەهەمان فۆرم [دان] مۆرفیمێکی رێزمانییەو ناوەلکاری شوێنی پێك دەهێنێ، وەك [گوڵ + دان].

مەبـەستی من ئەوەیـە لە سەرەتـاوە گیروگـرفتـەکـان بووروژێنم و دەردە زمـانییەکان زەق بکەمەوەو[20] بە ئاسانی چارەیان بکەین.. دەنا ئەوە ئاخاوتنی کوردی بە دەیان و

پتر وشەی هاوبێژ جەڵەدەکا.. هەر لە [دان، دانە، ددان، دانو، دانە دانەو.. هتد تا دەگەنە تەغار.

ئەوا ئەم فرێـزمان نووسی: «دان وەرین» بەچی بزانین مەبـەست رژانی دەنکـە دەنکـەی برێشکەو هەنارە یان هەڵ وەرینی کەڵبەو خڕێیە؟

لەشیکـردنـەوەی رێـزمـان داو بەتـایبەتی لەمەیدانی فێرکـردن دا، تووشی فەلاکـەت دەبـین، دامـاوێکی فێرخوازی کوردی نەشارەزا کە بۆت نووسی [پارەی دانی وەرگرت] لەسێ لاوە زەینی پەرت دەبێ:

١ـ پارەی ددانی وەرگرت / دان: ددان

٢ـ پارەی دانەوێڵەی وەرگرت / دان: دەنکە دەنکە.

٣ـ پارەی بەخشین و وانێکی وەرگرت / دان: [....]

هیـچ نەبێ دەتوانین لە پێناوی دەستوورسازیدا، ئەو ئاڵۆزە زمانیانەکەم بکەینەوە:

ـ دان: بەخشین و پێدان بە گەردان خۆی جیادکاتەوە.

ـ ددان: ریزە ئێسقانی دانە دانەی سەر کاکیلە.

ـ ددان + ە = ددانەی مشارو شتیوا.

ـ ددانساز / ناوەڵناوی کارا

ـ ددان پێدانان / بەخوازە: اعتراف.

ـ دانە = دەنکە دەنکەی شت. هتد:

«هاتم بەبۆنەی خاڵت. تووشی بەڵای زولفت بووم

تەیرێکی نابەڵەد بووم، نەم زانی ـ دانە و داوە»

وەفایی ـ ل ١٥٢

[ناف و ناو]

ئەو دوو بێژەیە سەر بە چ بنکەیەکن و لە کوێوە سەریان هەڵ داوە؟

تێچێنێك:

گەردوون زانەکان دەڵێن، ئەگەر «توونێلە رەشە» یەکی هێندەی دەرزیلەیەك لەو سەری کاکەشانەوە داخزێ‌و خۆیدا بە گوێ زەویداو لە چاو تروکانێکدا ورگی زەوی نەسمی‌و تێی نەتـەقـانـد، ئەوا ئەم دنیایە لە کفلەکوونێك دا، یەك جارەکی تەرتوتونا دەبێ!!

وشـەی زمـانیش کە لە مەڵبـەندی خۆی ترازاوگۆڕانی بەسـەردا هات، لە ئاوازو رووخـسـاردا، لووتـی دەبـێ بە هاوبێـژێکی دوورە مەبـەستیـەوەو چ گۆڕانێکی دەنگسـازی بەسەر ئەمیان دا هات، هەمان گۆڕانە دەنگ بەرەنگاری ئەویش دەبـێ‌و دەم و دەراوی ناوچـەیی، بێ بەزەییـانـە ـ لێیـان وەخۆدەکەوێ‌و دەچنە یەك کەوڵەوە. ئەو مانای ئەم و ئەم مانای ئەو دەقـۆزێتـەوە؛ ئەم رووداوە یەکێکە لە فیتنە هەوێنەکانی فرەشێوەیی تاکە زمانێك..

ئەوجـار بۆئـەوەی قسەکانم نەبنە دیمانەبیریی رووت، بۆ ئەم لێکۆڵینەوەو بەراوردەی خوارەوە:

چەمکـە زمانێکمان هەیە کە پێی دەڵێن «اسم» چەمکە زمـانێکی دیکـەشمـان هەیە کە پێی دەڵێن: نێوەندو «جوف». مەنتیقی زمان داوای دوو بێژەی جیاوازو سەربەخۆ دەکا بۆ هەر یەکێك لەو دوو مەبەستە.. دواتر بەتاوی لکێن نەك دەنگسازی، بۆ دەیان زاراوەی دی، یان بە خوازە زاوزێ دەکەن.

ئێمـە لەو بارەیـەوە، مشـوور خۆرنین، تەنیا ئەوەیە کە ئەمبـارە سۆرەو تۆرەی دەنـگ گۆرکێ بە گژیەکدا دەکەین و دەستەداوێنی رەوش و حاڵ و مەقام دەبین؛

بەنموونە:

وەك لە هەنـدێ سەرچـاوەم هەڵ کراندوە، بۆ ئەو دوو

مەبەستەی کە هێنامنە گۆڕێ، دوو زاراوەی ئاوێستاییو مێدیمان هەن:

أ- «نام» وەك لەم دەقەدا:

«فه - نام - ستایش اوی همی بود» واته - بە [ناو] وستایشی ئەوەی کە هەمیشە بووە- بەوسادمییە، فارس دەقی [نام] ی کردە ملکی خۆیو لە کوردی دابری. وەك وشەیەکی نامۆ، دەقی [نام] بەسادمیی لە هەست و چێژی کوردەواریدا نەحەواوەتەوە.. ئەمە بێجگە لە هەندێ لقە شێوەی گۆران داو بەتایبەتی لە هەورامیدا کە [نام]ی وەك خۆی هێشتوەتەوە. ئەوجا هەر ناوچەیەو بەدەنگسازیی خۆی لە بێژەی [نام] وەخۆکەوتوە.

١- لەبەر ئەوەی کە دەنگی /م/ لەسازگەی لێوەوەیە، کوردە کوێستانییەکان گۆڕیویانە بە /ڤ/ وەك [ناڤ].

٢- کار بەئەوەشەو نەوەستاو، هاوسنوورەکانی موکریانیش - بۆ خۆدابرین هەڵ کشاویەکەشیان گۆڕیوە بەلارەژێر، وەك [نێڤ].

٣- گەرمێنیش حەز بەدەم کردنەوە دەکەن، دەنگی /م/ یان گۆڕیوە بە /و/ وەك [ناو]

٤- لەموکریشدا - وەك دیاردەیەکی تایبەتی هەمان - ناو - یان کردوەتەوە بە [نێو].

ئا بەو شێوەیە، چوار بێژەی هاو واتا لە بنەجی [نام[21]]هەڵ کەوت بەرابەر بە تاکە چەمکی «اسم»، بەلام وەك بۆی دادەکشێم، ئەم کارە بە ئەوەندەوە ناوەستی!

ب- «ناوە = ناوژە: ناوچە»[22]

بەگوێرەی توانی خۆم لەو دقە مێدیە دەکۆڵمەوە: بۆم دەردەکەوێ، لە رووی پێك هاتنەوە ئەو جووتە بێژەیە داڕێژراون لە [ناو + ە] یان [ناو + ژە] لەبەر ئەوەی کە دەنگی /ژ/ و /چ/ نزیك بەیەکن، ئاڵوگۆڕ دەبن. بە تێپەڕبوونی رۆژگار دەنگی /ژ/ تێ چووەو «ناوە» رەگی داکوتاوە و لە حاڵی حازریش دا وەك ئاوەڵکار، کوردەو دەی لێو دەی لێتەوە:

(ناو ناوە- سەرمان لێ بدە) ناوکە = ناوە... ناو جەرگە ... هتد.

باشترین نموونە ئەم زاراوەییە [ناوە]: بەرووله دارێکە دەخرێتە ناوەراستی وشەمبەرەی نیرەوە. لێرەدا پاشگری «ە» ئاوەڵکاری «ناو» ی کردوە بە ئامێرناو. سەبارەتەکەش بریتییە لە نێوەندیەتی و نێوجەرگەیەتی.. کەواتە بنجی ئاوەڵکارەکە [ناو = جوف] ی مێدیەیەو هەربەسادمیی واتای (ناوچە) بەدەستەوە دەدا. هانا دەبەمە بەر ئەم بیرەوەریەم و پشوویەك:

«لەدەوروبەری ساڵی ٩٤٤ - داو لە کۆنە گوندی - ئاوکورتێ- تازە فێری خوێندنەوە بوو بووم.. خۆشکە رەحمەتیەکەشم یاریدەی دەدام. رۆژێکیان لەگەڵ شتومەکی پێچراوەی شاریدا، پەرمیەکی زەردهەڵ گەراوی پانوپۆڕی هات بەدەستەوە.. دوای قەدەرێك پەنجەی خستە بان دێڕێك و فەرمووی: رەئووف! ئەوەتانێ ناوی- هەمزاغای - ی بڵخوانێی کن خۆمانیان خستوەتە غەزەتەیەوەو باسی ردێنە سوورەکەشیان کردووە: - ئێمە رۆڵەی ئەم [ناو] ێن لامان وایە، هەرچی ریشی سوورە هەمزاغایە -»

لەبەر ئەوەی کە مۆسیقای [ئەم ناوین] م پێ سەیربوو، ئەو گوتەیە لە زەینم دا چەسپی!!

ئێستا دەفامێنم کە ئاوەڵکاری [ناو] بەبێ پاشگر بۆ دەوروبەرو نێوند لە کاردایە. خۆ ئەگەر بشڵێین (رۆڵەی ئەم ناوەین) لەباری مەسەلەکە ناگۆڕێو بزوێنی «ە» ی دوای - ناو - پاشکۆی راناوی ئیشاریی - ئەم - ە، لێرەدا نەبەشی - ناوە - ە و نە پاشگریشە.

سەرەنجام بەرلەوەی کە [نام] گۆرانی بەسەردا بێ، ئاوڵکاری[ناو] بنجی بووە و گۆرانی بەسەردا هاتووە، وەك: - ناو = نێو، ناڤ، نێڤ ، نیڤ.

ماڵی فۆنەتێکم برمێ ئەو چوار پێنج بێژەیە جارێك هەموویان دەکا بە گژ واتای «اسم» داو جارێکی دی هەموویان دەکا بەکوڵکی واتای نێوەندو جەوف دا !!

بمانەوێو نەمانەوێ، تازە بەسادمیی [نام] مان بۆ ماڵی نابێتەوەو لەبەر ژەوەندی سەربەخۆیی زمانەکەمان نیە؛ هەر ئەوەندە بی خەینە نووسینمانەوە، دوو هەرا بەرپادەبێ:

١- هەندێ زمانەوانی خۆمان، تیژتر دەبن لەسەر ئەو قسەیە کە دەڵێن: (مەڵبەندی زمانە ئەدەبیەکەمان، خاسێت و ماسێتی ئێدە کوردانی لە نێوایدانینە).

٢- عەجەمەکانیش ئەوەندەی دیکە ئەم قسە ناژیرانەیە تاودەدەن: «زمانی کوردی دونبال و عامیەئی ما هەست»؟!

بەلاشیانەوە کوفرە کە ددان بەم راستییەدا بنێن: لە پێش ئەوانەوە «نام» و «ناو» دوو وشەی ئاوێستاییو مێدین!

تەنیاچارەمان خستنە کاری ئەو لایەنە هونەرییەیە کەلە

لایەن خۆمەوە ناوم لێ ناوە تایبەت کردن .. ئەگەر نار استە و خۆش بێ لە ئەدەبیاتی دوو شاعیردا، ئەو کارە هونەرییەم بەدی کرد:

أ- ئامارێك لە دیوانی - نالی - دا کە بەرابەر بە ئیسم هەر نووسیویەتی [ناو = نام] و بەرابەر بە نێوەندو زەرف - مەگەر لە دەستی دەرچووبێ - هەر نووسیویەتی [نێو] نەك وەك شێوە موکری بو هەردووکیان [نێو] نەك وەك شێوە سلێمانی کە هەردوکیان هەر دەنووسن [ناو]

ب- ئامارێك لە دیوانی پرتەوی[٢٥] هەکاریدا کە بۆ ئەویان نووسیویەتی [ناڤ = نام] بۆ ئەمیش [نیڤ].

دەبا ئێمەش لە دواچوان نەچین و لە کەمە دەنگ گۆڕکێیەك سوود وەربگرین و خۆمان لەو هەموو سۆرەو تۆرەیە رزگار بکەین و بنووسین:

[ناو: اسم] و [نێو: جوف][٢٦]

٨ «اجعل، بکێر (اسحق) بهێر (اضرب) بقوت (انظر) بنێر. (اقرا) بخون (أعلم) بزان (ایمان) ب مەعنا باوەرە»

- بهێر = بهارە:

کاری فەرمانە بۆ کەسی دوەمی تاك. لە شێوەی نێوەندیدا، راناوی (ە) وەردەگرێ و چاوگەکەشی (هارین)ە بەچەشنی شێوەی سەروو، (هێرین) نییە. گۆڕانی هەڵکشاوی «ا» بەلارەژێری «ێـ» لەحنێکی ناوچەیی‌یەو بنجی‌نی‌یە. لەزمانی نووسین دا ناشێ بەجووتە (بهێر، بهارە) بخرێنەکار؛ چونکە تووشی بەربلاوی دوو جۆرە گەردانمان دەکاو ناتوانیین دەستووری لەسەر دابمەزرێنین. چاویش لەوە دەپۆشرێ کە ناوەدەنگی [هێرە و هارە] بە واتای - بارە - ی بزن و دەنگی داروخان - لەزمانەکەمان دا باون. بەڵام بەربەستی ئەم رێکەوتە دەنگانە لە زمان دا، کارێکی هێجگار زەحمەتە!

- بقوت = بکوتە:

بەهەمان گەردانی پێشوو، یەك ریشەن. هەرچەندە دەنگی «ق» لەزمانی کوردیدا بووەتە فۆنێمێك و ناتوانین لەهەموو شوێنێك دا جێی پێ لێژبکەین.. وەك - کور - و - قور - یان - قەل - و کەل و ...و ...لەونموونانەدا، ئالۆگۆڕیی دەنگی قاف و کاف، شیرازەی زمانەکەمان هەڵ دەوەشێنێتەوە. رەگی (قوت) ئالۆزی پەیدا دەکا لەگەڵ (قوت)ی بەمانا: قیت و قنج و زیت دا.

ئێمە کە لەجەرگەی زمانەکەمان دا، چاوگی «کوتان» مان بۆ رەخساوەو بە رێکی دەکەوێتە گەردان و چەندان زاراوەی لێکەوتووەتەوەو لە جیهانی کتێب دا جێگیربووە، هیچ پێویست ناکا سەرلەبەری دەنگی «ك» ەکانیان بگۆڕینەوە بە [ق] کە لە رەچەڵەکی زمانەکەمان دا گومانی بنجایەتی لێدەکرێ. لایەنی هونەریش لە نووسینی باودا، رێگەنادا بەوە کە بەهاوتەریبی ئەم دووچاوگە [قوتان ، کوتان] وێکڕا بخەینە گەردان.

- بنێڕ / بۆتانی
- بنۆڕە / موکری
- بڕوانە / سلێمانی

بەبێ لێکۆڵینەوەیەکی زانستانەی مێژووی وشە ناتوانم لەم سێ چاوگەدا، بڕیار لەسەر بنجایەتیی هەرکامێکیان بدەم: (نێڕین، نۆڕین، ڕوانین) کە بە تاوی دەنگسازیی ناوچەیی لەیەك بنکەوە هەڵ چەرخاونەوە بۆ یەك چەمك: «تەماشاکردن» جارێ گەردان کردن بە هەرسێکیان دەبێتە گەمەکردن بەزمانی نووسین . ئەو زاراوانەی کە لە چاوگی «ڕوانین» کەوتوونەتەوە، بێتو چاوگەکە دەستکاری بکەین بە تاوی یەك رەتی گەردان، دەشێ هەڵ بوەشێنەوە، بەنموونە زاراوەی «ڕوانگە» کەوشەیەکی فۆلکلۆرییەو لە چێژووتادا، هۆش و گۆشمانی پێڕاهاتووە لە چاوگی (ڕوانین)ە، کاری کردە نییە بیکەینەوە بە (نێڕگە، نۆڕگە)!!

- زانین و زانست:

وەك خانی فەرموویەتی: اعلم = بزانە.. یان بەبێ راناو (بزان)، چاوگی [زانین] مان دەخاتە بەردەست و دەشێ کارێك رەچاوبکەین خۆماڵیانە بێینە دەست.

ئەوا دیارە لە زمانی فارسیدا چاوگی [دانستن] و چاوگەناوی [دانش] و ئاوەڵناوی [دانا] و ئاوڵکاری [دانشکە، دانشگا، دانشگدە] .. هەن

ئێمە لە گەردانی [زانین و ناسین] دا بەرابەر بە «علم، معرفة» زۆر رەت بڵاوین؛ لەزمانی عەجەمان دا رەگی چاوگەکە [دان] ە بەزێدەی [ش] و [ست] زاوزێیان پێکردوە. لەکوردیدا [زان] رەگی (زانین) ە هەرای لەسەر نییەو رێك لەگەڵ «علم»ی زمانی عەرەبی جووت دەبێ. با هەندێك تەبایی بە خۆمانەوە ببینین و ئارێك لێکدی بدەینەوە:

دوای دامەزراندنی کۆڕی زانیاریی کورد لە

بەغدا [٢٧] چەند زاراوەیەك دابەزی، وەك:

١ـ زانیاری: علمیی.

٢ـ زاراوە زانستیەكان: المصطلحات العلمیة.

٣ـ زانكۆ = زانین ـ ین + كۆ: الجامعة

٤ـ زانا: العالم

هەروەها لە بەڕێوەبەرێتیی گشتیی خوێندنی كوردی‌یەوە:

١ـ زانست: المعرفة

٢ـ زانیاری: علوم، معلومات

لەلایەكی دیكەوە، هەنگاوی پێشوو پەیڕەونەكراو زاراوەی [زانستگا = الجامعة]

لە ئەدەبیات و نووسین دا، وەك خۆی مایەوە! تەنانەت، خوالێخۆش بوو مامۆستا صادق بهادین، كە لەوێدا ئەندامی كارابوو لەسەر بەرهەمەكانی خۆی نووسیویەتی «ژ چاپی كری بێت ئەكادمی یا كوردی»

هیچ رۆشنبیرێكی دڵسۆز بەو خۆ خۆییە رازی نی‌یەو دەبا كەمێك بەندیواری یەكدی بین و زۆرینەی ئەو وشەو زاراوانەی كە لە چاوگی [زانین] موە گەردان دەكەن، باریان لێ نەگورین بەنموونە كە بریاردرا [زانكۆ] ولەسەر وشە سازییەكی خۆماڵی و نەك دوورەگ، لەپای چی بی‌خەینەوە سەر قاوانی زمانی فارسیو بەبالای ـ دانشگا ـ دا، هەڵ بروانین؟!

كەواتە با لە روانگەی (خانی) یەوە بۆ علم و زانین بروانین. بەداخەوە مەودای ئەوەم نیە كە بە لاباس درێژە بە گەردانی زانین بدەم!

ـ باوەر: بروا

خانی ئەوەی داوە بە دەستەوە كە زاراوەی «باوەر» گشتیترو فراوانترە لە چەمكی (ایمان)؛ كە فەرموویەتی: ایمان ـ بە مەعنا ـ باوەر ـ ە.

لێرەدا پێویستمان بەدەور كردنەوەیەكی فەرهەنگی‌یە:

أـ باوەر: واتاناوە بۆچەمكی كاری بەراست زانینی شتی. مەسەلەیێ و... وەك: باوەربكە ئەم كارە وانی‌یە.. باوەرت هەبێ! درۆت لەگەڵدا ناكەم.

بـ ڤاڤەر: بەهەمان واتای پێشوو. وەك پێشان دراوە ئەم وشەیە، وەچی راستەوخۆی [ڤاڤەر] ی پەهلەوی‌یەو لە دوو كەرت پێك هاتووە:

١ـ كەرتی دووەمی [ڤەر] لە ئاوێستادا بریتی‌یە لە «ڤەرەنە». بە گوێرەی ئەم سەرچاوانە (ف.معین.ف. برهان)

ـ ڤەر ـ بە واتای ناسینەوەو بڕواكردنە.

٢ـ لەدینی زەردەشتی‌دا، تاقیكردنەوەیەك هەبووە بۆ دیاری‌كردنی تاوانبارو بێ تاوان... دوو جۆرە «ڤەر» هەبووە: ڤەری گەرم و ڤەری سارد: بۆ ئیسپات كردنی بێ گوناهی لە ڤەری گەرم دا (ئاگر) و (رۆنی داغ كراو) بەكار هاتووە. لە ڤەری ساردیش دا ـ بۆ تاوانبار دۆزینەوە ـ كەڵك لە شیرەی گیاو ژەهر وەرگیراوە. وشەی «باوەر» بەم مانایەیە كە ئەو كەسە راست دەكاو ئامادەیە ڤەری لەسەر تاقی بكرێتەوە؛ هەروەك گوتبێتی بە ڤەر راست دەكەم! [٢٨]

جـ باوەر ـ لەسەر كێشی خاوەر: بەمانای چوونە دڵی قسەیە.. خۆگری.. راستی [٢٩].

لاری لەوەدا نی‌یە كە وشەی [ڤاڤەر = باوەر] لەرووی فۆرمەوە گۆرانێكی ئەوتۆی بەسەردا نەهاتوە بەسەرنجدانی ئاخاوتنە ناوچەییەكانی كوردیی ئێستامان ئاڵوگۆری نێوان دەنگەكانی /ڤ، ف، ب، و/ هێجگار ئاساییو لەبەرچاوە. هەرچەندە زاراوەی [باوەر] لەحاڵی حازردا بووەتە ناوكۆیی دووزمان، بەڵام بە هەڵ كشانەوە بۆ شێوە پەهلەویو ئاوێستایی‌یەكە وسوورێك بە مێژووی مادەكان دا دەی سەلمێنێ كە ئەو زاراوەیە لە بنچ دا سەر بە نەژادی كوردی‌یە. زاراوەی (فەرو بەدفەر) وشیوەی بەكارهێنانیان و كاركردنیان لەباری دەروونی‌دا، هەر هەمان پاشماوەی ئاوێستایی‌یە. زۆر لە دەمی شارەزووری‌یەكان شیرینە كە بە گەش بینی‌یەكەوە دەڵێن:

«نوورت لێ بوارێ! فەرت بۆ هاوردین.»

لەزمانی كوردی‌دا وشەی «بروا» شان بەشانی «باوەر» لەكاردایە. پتر بەرەو ئەوە دڵنیامان دەكا كە بێژەی ـ بروا ـ هەڵ گەراوەی ـ باوەر ـ بێ لەگەڵ ئەوەش دا، هەمیشە لە تەكی‌دا هاوتەریب نی‌یە، واتە لەبڕێ دەربڕین دا وشەی [بروا] دەگونجێ و وشەی [باوەر] باشارناكا! بەر لەوەی كە تاوتو بە چەند دەق و نموونەیەك بكەم بۆی هەڵ دەكشێمەوە:

١ـ بروا = باوەر/ موكری (بۆقامووسی زەبیحی)

٢ـ بروا ـ كرمانجی‌یەو بەمانا باوەرە

٣ـ بڕوایی، بڕوانی: یاری، هاوڕدن.. دڵی بڕوایی نادا. دڵی یاری ناکا.. دڵی نای گرێ..

بەعەرەبی (میل. رغبة. فتواء القلب/ ف. مەردۆخ.

٤ـ مامۆستا خاڵیش لە هەمان دەربازگەوە:ـ

بڕوایی: دڵ کرانەوە بەبینینی شتێك.. دڵم بڕوایی نادا بچم بۆ لای فیسارەکەس. بەکارهێنانیان:

ـ ئیمـان: ئەمەتە [باوەڕ] و یەقینت ببێت بەشەش ئەسڵان / باوەڕ کردن بە ڕەسوولان..

ـ بیرو باوەڕی پاکە /کەمتر دەگو ترێ: بیرو بڕوای پاکە!

ـ باوەڕی بە خۆیە، بڕوای بە خۆیە.

ـ باوەڕ ناکەم، بڕوا ناکەم: قەناعەت ناکەم

ـ باوەڕ پێکراو: متمانە پێکراو / کەمتر دەگوترێ بڕواپێ کراو.

ـ دڵم بڕوانادا بیبینم / ناگوترێ: دڵم باوەڕ نادا بیبینم!

ـ بۆ هەمان مەبەستی کرانەوە، ناشگوترێ دڵم باوەڕ ناکا پێبینم!

هەرچۆنێك بێ کەمە جیاوازییەکیان هەیەو بێژەی «باوەڕ» لەگـەڵ کاری[بـوون، کردن] دا گەردان دەکا. کەچی «بڕوا» لەگەڵ وێڕای ئەو دوو کارەش لەتەك کاری [دان] دا گەردان دەکا.

بەش بەخۆم لە بنجی «بڕوادان» بەگومانم؛ کوردیشەو دەڵێ: (دڵم بڕوای نەدا)؟!

بەدووری نازانم کە ئەو دەقـە لەگەڵ دەربڕینی (دڵم بەرایـی نەدا) دا، تێـك ئاڵابێ و گۆڕانی بەسـەردا هاتبێ. لەخـۆیدا «بـەرایی» سەرهـەڵ دان و سەرەتـای بەربوون و کرانـەوەی هەر شتێکـە.. وەك: بەرایی لەشکرەکە دەرکەوت.. بەرایی ئاوەکە هات..!

هەرچـۆنێـك بێ لەبـەر ئەو کەمە جیاوازیـیە ناتوانین دەست بەرداری هیچیـان ببین.. لەگەڵ ئەوەش دا [بڕوا] بۆ ئێستـای زمانەکەمان خۆی دابڕیوە[٣١].. بەڵام باوەڕ، بنکەیەو بەڵگـە مێـژووەکەشی لەبەرچاوە. بەسەلیقەی وەردەوە، نووسەر دەتوانێ جێگەیان بۆ دابین بکا: لەشوێنی ئیمان و عەقیدەدا [بـاوەڕ] بنـووسین و لەشوێنی پشت پێبەستن و مەیل و دڵ کرانەوەدا [بڕوا] بەکاربهێنین. مانەوەشیان بەو لەقی‌یە وەك لە نووسینی کۆن و نوێدا دەکەوێتە بەرچاو کارێکی پەسند نی‌یە.. لێ قەدەغەکردنیش کارێکی زەحمەت و ناهەموارە:

«هەرکەسێ هات و وتی من عاشقم بڕوا مەکە
تا لەسەر گۆنای عەزیزم، زەخمی مارانگاز نەکا»

با ئەم تاکە شیعری ـ نالی ـ ش دیاری بێ بۆ گیانی پاکی‌خانی:

«بە نالی باوەڕ ت نابێ خەیالت بێت و ببینێ
کە چۆن مەشغوو لی نەغمەی گۆشەیی نالینە بازا»

٩ـ(مصر و بلد) باژارن ئەو (درهم) دراف ئەرمووش (حریر) (مانح) سەخی (سائل) (جوکارو (شفاعة) مەهدەرە، ل ٤٤

١ـ بازار و باژار:

زاراوەی باژار دەقی بازارەو مشتـومـڕی نەگەرەکە لە ڕووی فەرهـەنگی‌یـەوە، دەگـەڕێتـەوە بۆ بنکـەی [ڤاچار] ی پەهلەوی‌و هیـچ تایبەت نی‌یە بە فارسی‌یەوە و لە حاڵی حازردا بووەتە وشەیەکی ناوکۆیی زمانە هیندیە ئەو روپاییەکان. بەپێی سەرچاوە فەرهەنگی‌یەکان، ئەو زاراوەیە بەم ڕەنگەی خوارەوە گۆڕانی بەسەردا هاتوە[٣٢]:

ـ ڤاچار ـ ی پەهلەوی، لە پارسی کۆن دا بووەتە

ـ ئەبـاجـاری ـ کە پێـك هاتـوە لە [ئەبا] لەسان سکریتی‌دا [سـەبهـە] بەمـانای شوێنی کۆبوونەوەیە. کەرتی دوەمیشی، چاوگی (جەری)[٣٣] یە و بەمانای لەوەڕانە.

لە کوردیی ئێستـامـان دا چاوگی [چەرین] بەمانای لەوەڕ لە ئاخـاوتنی بادینیـداو [چایەر] لە ئاخاوتنی سلێمانیداو (جاڕ) بەمانای پەرێزو شوێن، لەبەر چاون. دەمێنێتەوە ئەم پرسیارە ـ پەیوەندیی دووکان و بازاڕو بازرگان بە لەوەڕەجارەوە چی‌یە؟!

بەر لەوەی وڵام بدەمـەوە بە وشـەی (کـلاس و کلاسیك) نووسەرانی بەڕێز ئاگادار دەکەمەوە کە بۆ ئەم چەمکە ئەدەبی‌یە پانوپۆڕەی ئێستا لە پۆلە بەلەم و کەشتی‌یەوە پەرەیان سەندووە! لەهیچ زەمـانێکدا ئەوە سەری نەگرتوە کە زاراوەی حاڵی حازر بەرابەری واتای فەرهـەنگی هەزاران ساڵ لەمـەوبەر بێ. بۆ ئەم پەرەسەندنە تەنیا بۆرە پەیـوەنـدییـەك بەخـوازە بێ یان نە، بەسـە و لە سەری پێـك هاتون. بابگەڕێینەوە بۆ پێنج شەش هەزار ساڵ کە ئەم بازاڕو فابریقەو وردەواڵەیە لە مەیـدانی کۆبـوونەوەکان دا نەبووە. ئاڵشت و مامەڵە بە گۆڕینەوەی کەلوپەل بوود کە بە عەرەبی پێی دەڵێن (مقایضە). دانەوێڵەو خواردەمەنی گۆڕینـەوە ـ بەر لە داهێنـانی دراو ـ کارێکی بەگـوڕی نێـو مەیـدانە تایبـەتی‌یەکان بووە جا لە نێوان چەند گوندێك دا بووبێ یان لە گەورە شارەکـان دا بووبێ [بـازار]ی ئێستـاش بەشێـوەی تازەو بە کەرسەی داهێنراو. هەر هەمان دەور دەبینێ.

گۆرانی دەقی ـ بازار ـ لە بۆتانیدا بە [24] باژارو لە سۆرانیدا بە ـ باژێر ـ خۆکردنێکەو دیاردەیەکی ئاشکرایە. وەك [رژتن، رشتن.. کارد کێرد] هەرچەندە سەبارەت بەباری جوغرافیو ئاووهەواو گەمارۆی چوارلانە، شێوەو دەستە شێوەکانی تاکە زمانەکەمان زۆر لێك دابراون و برێکیان وەك زمانێکی زۆر جیاواز دەزگای دەنگسازیی خۆی ئەوەندە بە تەوژم خستوەتەکار زوربەی وشەی بنەرەتیەکان تووشی دەنگ گۆرکێو هەڵگەرانەوە بوون. پتر لەوەش زۆر وشەی بەشەك و گشت جێگەیان بە یەکدی ـەق کردوەو کارێکی ژێر بێژیانە نییە، بەنموونە:

بازار ـ بەشێکە لە دیمەنە پێك هێنەکانی شارو ناتوانین ئەم رستە خەبەرییەی بۆبخەینە کارو بڵێین:

ـ شار، بازارە یان بازار، شارە. خۆ ئەگەر ناوچەیەکمان خۆی بەوە راهێنا بێ کە بە هەردووکیان بڵێ «پاژار» لەکاتێکدا کە خودی زمانە کە بۆ هەردوو چەمکەکە وشەی تۆکم و لەباری سازاندبێ، کارێکی ناهەموارە دەستووری لەسەر دابنرێو لە نووسین دا پەیرەو بکرێ. دیسان کە زاراوەی «بازار» بەو مێژووە دێرینەیەوەو بەهەمان ئاواز بووبێتە زاراوەیەکی نیمچە جیهانی، پێویست ناکا لە دەنگ گورکەیەکی بەرتەسکی ناوچەییدا بێ چرووسنین. با سەرفرازانە لە ناوی شارباژێر» وردببینەوە: کە ئێستا ناوە بۆ ناوچەیەك و دەشێ گۆندێك یان نێوەندێك بەو ناوەوە هەبووبێ. پێك هاتوە لە [شار + باژێر] بە عەرەبی دەبێتە «مدینە السوق» [35] ئەم پێك هاتنە دەی سەلمێنی کەشارو بازار یەك نین

١٦ـ زوربەی ئەو نموونانە لەم دوو فەرهەنگە راگوێز کراون:

ـ فەرهەنگی شێخ محمدی خاڵ ★ قامووسی زەبیحی / چاپی بەغدا.

١٧ـ لەلاپەرەـ ٤٠ـی نووبهاردا، خوالێ خۆش بوو مامۆستا صادق بهادین نووسیویەتی:

سەرف ـ ب کرمانجیا بۆتان، دیاربەکرو مۆشێنە.

ـ بەفرـ ب کرمانجیا هەکاریو بەهدینان و سۆران» تائێرە

مەبەستی مامۆستا لە سۆران، بێجگەی کرمانجیی سەرەوە جێی تێبینیو ئاوردانەوەیە.

١٨ـ بادخەن: فەرتەنە عاصفة ـف. خاڵ.

١٩ـ اـ رانکە: جلەوی بەرداش هێنان و لێ خورین

بـ ورەی لوکە = فرەی لوکە، فرەی لوکە :شی کردنەوەو رەهاکردنی.

٢٠ـ لە هەستی من دا کرکەورست کردنی وشەکانی زمان بە چەشنی تۆری کۆنەندامێکی کارەبان. لە کوێدا هێندەی موویەك تەلێك کورتی هێنا، تەزوو نامێنێ.. لە کوێدا ...یدەیەکی نالەباری تێ کەوت شۆرت دەکاو، سوتمانێك بەرپا دەبێ!!

٢١ـ بۆ هەمان دەقی پێشوو «فە ـ نام ـ ستایش...»

خردە آوستا ـ ل ١٣

٢٢ـ ناوژە: وشەیەکی میدییە/ ف. خاڵ. جـ ٣.

٢٣ـ پاشگری ـ ژە ـ دەشێ ـ چە ـ بێ، وەك لەم دەقانەدا بوەتە پاشگری ناوەڵناوی کاراو گچکە ناوکردن:

١ـ داتاچە: دادوەر / ئاوێستا.

٢ـ ئاوارچە: دەفتەری رۆژانە /ماد ـ ف. خاڵ.

٢٤ـ دیوانی نالی/ کوکردنەوەو لێدانەوەی مەلا عبدالکریم و فاتح مەلا عبدالکریم چ بغدا ٩٧٦.

٢٥ـ دیوانا پەرتوێ هەکاری / صادق بهادین ـ ١٩٧٨

٢٦ـ رۆژی کوردستان ـ تایبەت کردن لە زمانە ئەدەبییەکەمان دا ژمارە ـ ٦٦ ـ رەئووف ئالانی.

٢٧ـ بەپێی یاسای ژمارە ـ ١٨٣ ـ ی ساڵی ١٩٧٠ ـ / یەکەم ژمارەی گۆڤاری کوری زانیاری کورد ل «١٠».

٢٨ـ قامووسی زەبیحی بەرگی دوەم ل ٦٠ چـ ١٩٧٩ بغدا.

★ تێبینی: دیارە تاقی کردنەوەی ـ سوێند دان ـ لە ئایینە دێرینەکان دا زنجیرەیەکی نەپساوەیە و شێوە گۆرانێکی بەسەردا هاتوە! بەسەرنجدانی سوورەتی «البقرة» لە قورئانی پیرۆزدا، داستانێکی تەوراتمان دێتەوە بەرچاو:

«لە نێوانی چەند گوندێك دا کابرایەك دەکوژرێو مەردومگەلەکە داوا لە مووسا پێغەمبەر دەکەن کە بکوژەکەیان بۆ بدۆزێتەوە، ئەویش فەرمان دەدا لەسەر ئاوێك گوێرەیەك سەرببرن، ئەوجا ماڵەکان و جەماوەرەکە یەك یەك دەست دەخەنە نێو خوێنەکەیەوەو هاواردەکەن خوایە! ئەم خوێنە بەدەستی من نەرژاوە.. دیارە ئەو کەسەی لە خۆی رانەبینی بێ ئەو تاقی کردنەوەیە بکا، ئەوە بکوژەکە خۆیەتی.

٢٩ـ ا. برهان قاطع. بەگوێرەی زمانەکەی خۆیان تەنیا وشەی «باوەر»ی گرتۆتە خۆیو هیچ هێمایەکی نەداوە بە وشەی «بروا».

بـ مامۆستا خاڵ و مامۆستا مەردۆخیش، لەسەرو فەرهەنگی خۆیان دا. بەهەمان شێوە مانای ـ باوەر ـ یان لێ داوەتەوەو باری فیلۆلۆژیی وشەکەیان روون نەکردوەتەوە.

٣٠ـ تیکستی عەقیدەی کوردیی مەولانا خالیدی نەقشەبەندی. / ساغ کردنەوەی ـ محمدی مەلاکریم ـ گۆڤاری کۆری زانیاریی عێراق، دەستەی کوردی. ژمارە «٨»، نیگا: ئەم عەقیدەیە نزیکەی [١٦٦] ساڵ پێش ئێستا دانراوە، یەکەم بەردی بناغەی پەخشانی کوردیە، بەشێوەی ئێستای سلێمانی.

٣١ـ کەسەرنجم دایە تەفسیری مامۆستا خاڵ بەسادەیی و لێکدراوی زاراوەی [بروا] ی پتر بەکار هێناوە:

١ـ آمنا بالله: بروامان هێناوە بە خوا.

٢ـ وماهم بمؤمنین کەچی ئەوانە بروادار نین / تەفسیری خاڵ، جزئی یەکەم ل ٥٢ چـ ١٩٦٩ بەغدا.

٣٢ـ تەماشای قامووسی زەنیحیو د. معین و برهان بکە.

٣٣ـ قاڵبە چاوگی (جەری) لەو دووزمانەدا ناکەونەبەرچاو بەڵام وەك دیاردەیەکی دێرینە نزیك دەبێتەوە لە چاوگی هەو رامی، وەك [کوشتەی، لوەی، وتەی... هتد/

٣٤ـ لەسەرووی خۆرهەڵاتی قەڵادزێوە، کوێستانێك هەیەو بە ئاوەرۆی سوێسنایەتیدا شۆردەبێتەوە. چایەرو هاوینە هەواری پشدەریەکان بوو. پێی دەڵێن «باژار» ئەوەندە کوێستانە شارو گوندی تێدا نەبووە. تابڵێی ئاودارو فرەمێرگە. تەنانەت کە ئاژەڵێك قەڵەو بێ، ئەم ئیدیۆمەی بۆ بەکاردەهێنن: «دەڵێی لە کوێستانی باژار لەوەراوە.

بەلای منەوە ئەم ناوە دەمان باتەوە بۆ وشە دێرینەکە [ڤاچار] کە لە مۆڵگەی چەرینەوە سەری هەڵ داوەو سەربە هەوارگەی کوردەوارییە

٣٥ـ اسماء المدن و المواقع العراقية. ل ٢٣٢ ـ بغداد ١٩٧٦ تألیف المحامي / جمال بابان.